

บทที่ 2

ความสำคัญและปัญหาของการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนาเถรวาทมีการศึกษาตัวบท (text) ของตนอย่างกว้างขวางและละเอียดลึกซึ้ง การพิจารณาความสำคัญและปัญหาเกี่ยวกับตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทจะแสดงให้เห็นประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะเริ่มจากการพิจารณาว่าตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีประวัติความเป็นมาอย่างไร และมีลักษณะซึ่งต้องให้ความสำคัญประการใดบ้าง อาทิ ความหลากหลายของประเภทตัวบท และความสลับซับซ้อนของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท จากนั้นจะกล่าวถึงปัญหาการตรวจสอบความถูกต้องแท้จริงว่าตัวบทใดถือเป็นตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท อันรวมถึงลำดับของการอ้างถึงและตรวจสอบตัวบทต่างๆ ในพุทธศาสนาเถรวาทที่มีความหลากหลายและสลับซับซ้อนดังกล่าว

ประเด็นต่อไปจะแสดงให้เห็นว่าตัวบทมีความสำคัญอย่างสูงในพุทธศาสนาเถรวาท กระนั้นลำพังเพียงการศึกษาตัวบทก็ยังไม่เพียงพอต่อการบรรลุธรรมตามคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเอง การเข้าใจความหมายของตัวบทจะเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการศึกษารวมดังกล่าว การตีความตัวบทเป็นเงื่อนไขสำคัญเงื่อนไขหนึ่งของการเข้าใจความหมายของตัวบท ในตอนท้ายของบทนี้จะแสดงปัญหาของการตีความตัวบทที่เกิดในพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นประเด็นที่จะอภิปรายปัญหาเหล่านั้นในบทต่อไป

2.1 ประวัติความเป็นมาของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีประวัติความเป็นมาที่สืบทอดกันเป็นระยะเวลาอันยาวนาน พุทธศาสนาเถรวาทถือว่าการสังคายนาคำสอนของพระพุทธเจ้าครั้งแรกภายหลังจากการปรินิพพานของพระองค์ เป็นจุดเริ่มต้นของการรวบรวมประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าและจารึกเป็นตัวบท (ซึ่งได้แก่ พระไตรปิฎก) ไว้ในภายหลัง

2.1.1 การสังคายนาครั้งแรก

พระไตรปิฎกกล่าวถึงการสังคายนาครั้งแรกไว้ในพระวินัยปิฎก เรื่องพระมหากัสสปเถระสังคายนาปรารภคำของพระสุภัททวุฑฒบรพชิต¹ มีความสรุปได้ว่า สมัยเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ปราภฏว่าพระจำนนหนึ่ง (รวมถึงพระสุภัททะ) มีความเห็นว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระเหล่านั้นจะปฏิบัติตนอย่างไรก็ได้ เพราะพ้นจากการปกครองและไม่มีผู้ใดมาคอยตักเตือนบัญญัติข้อห้ามต่างๆ อีกต่อไป ด้วยเหตุผลดังกล่าวประกอบกับพุทธดำรัสที่รับสั่งแก่พระอานนท์ก่อนปรินิพพานว่า พระธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ภายหลังจากปรินิพพาน² จึงทำให้พระสาวกที่สำคัญและยังคงมีชีวิตอยู่ขณะนั้นหลายท่านเห็นว่า ควรทำการสอบสวนทบทวนถ้อยคำที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ ให้เป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน เพื่อให้ศึกษาจดจำกันต่อไป ซึ่งพุทธศาสนาเรียกว่า การสังคายนา

การสังคายนาครั้งแรกนี้ตามประวัติกล่าวว่าเกิดภายหลังจากพุทธปรินิพพานแล้วสามเดือน ซึ่งพระมหากัสสปะเป็นผู้ริเริ่ม โดยเลือกสรรเฉพาะพระอรหันต์จำนวนห้าร้อยรูป สังคายนาพระธรรมวินัย ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ครองแคว้นมคธเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์ ทำอยู่เป็นเวลาเจ็ดเดือนจึงแล้วเสร็จ

ประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่เกิดจากการสังคายนาครั้งแรกนี้ก็คือมติที่ประชุมเกี่ยวกับสิกขาบท เพราะพระอานนท์ได้กล่าวแก่ที่ประชุมสงฆ์ในการสังคายนาถึงการอนุญาตของพระพุทธเจ้าที่ให้สงฆ์สามารถถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ ที่ประชุมสงฆ์ถามพระอานนท์ว่า พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าหรือไม่ว่าสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านั้นเป็นอย่างไร พระอานนท์ตอบว่ามีได้ทูลถามไว้ พระสงฆ์ในที่ประชุมต่างมีมติที่แตกต่างไปในเรื่องสิกขาบทเล็กน้อยดังกล่าว พระมหากัสสปะจึงกล่าวเสนอว่าสงฆ์พึงไม่บัญญัติสิกขาบทที่ยังมิได้ทรงบัญญัติไว้และพึงไม่ตัดถอนสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้ว พร้อมถามมติของที่ประชุม ซึ่งก็มีมติเป็นไปตามนั้น ด้วยเหตุนี้จึงถือกันว่า นับแต่บัดนั้น สงฆ์ (เฉพาะฝ่ายที่เห็นด้วยกับพระมหากัสสปะ) จะไม่ถอนสิกขาบทแม้เล็กน้อยเลย คณะสงฆ์นี้จึงได้ชื่อสืบต่อมาว่า เถรวาท (คำสอนที่วางไว้เป็นหลักการของพระเถระ)³ ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญประการหนึ่งระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทกับพุทธศาสนาฝ่ายอื่นๆ ในภายหลัง

¹ พระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่มที่ 7 ข้อที่ 614-628.

² พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อที่ 108.

³ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541),

ส่วนการสังคายนาอีกหลายครั้งต่อมาก็มีการเพิ่มเติมคำสอนที่พระสงฆ์แต่งขึ้นเพื่ออธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้าไปด้วย ตัวอย่างเช่น พระอภิธรรมปิฎก เป็นต้น สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ต้องมีการอธิบายเพิ่มเติม ก็เพื่อวินิจฉัยหลักธรรมที่พระสงฆ์เข้าใจผิดและโต้แย้งคำสอนของสำนักหรือนิกายอื่นๆ การสังคายนาหลายครั้งเกิดขึ้นจากสาเหตุนี้⁴ ดังนั้นการสังคายนาจึงไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนะเท่านั้น ดังคำอธิบายการสังคายนาของอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ที่ว่า

“การสังคายนานั้น ตามรูปศัพท์ว่าร้อยกรอง คือประชุมสงฆ์จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนะ แล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุมกันว่าตกลงกันอย่างไร แล้วก็มีบทท่องจำนำสืบต่อๆ มา ในชั้นเดิมการสังคายนาปรารถนาเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา จึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนะไว้ ในครั้งต่อๆ มาปรากฏมีการถือผิด ตีความหมายผิด ก็มี การชำระวินิจฉัยข้อที่ถือผิด ตีความหมายผิดนั้น ซึ่งคิดว่าที่ถูกต้องควรเป็นอย่างไร แล้วก็ทำการสังคายนา โดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้าง เพิ่มเติมของใหม่อันเป็นทำนองบันทึกเหตุการณ์บ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้าง ในชั้นหลังๆ เพียงการจารึกลงในใบลาน การสอบทานข้อผิดในใบลาน ก็เรียกกันว่าสังคายนา ไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์ถือผิด เข้าใจผิดเกิดขึ้น”⁵

2.1.2 ปัญหาเรื่องการสืบทอดพระไตรปิฎก

กระนั้นพระธรรมวินัยซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ยังมิได้มีการจารึกเป็นตัวอักษรในการสังคายนาครั้งแรก ตามประวัติของพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวว่า การจารึกพระธรรมวินัยเป็นต้นบทเกิดขึ้นครั้งแรกในการสังคายนาครั้งที่ห้า ที่ลังกา ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระวัฏฏคามินีอภัยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 433⁶ หรือปี พ.ศ. 450⁷ โดยมีการจารึกพระธรรมวินัยเป็นตัวอักษรบนใบลาน เพราะเห็นว่า ถ้าใช้วิธีท่องจำพระพุทธรวจนะต่อไปก็อาจมีข้อผิดพลาดได้ง่าย เพราะความสามารถในการท่องจำของคนลดลง ดังนั้นจึงหาทางรักษาพระพุทธรวจนะไว้ด้วยตัวอักษร เพราะเมื่อมีการ

⁴ รายละเอียดเกี่ยวกับการสังคายนาดังกล่าว โปรดดู ชาญนรงค์ บุญหนุน, “การสังคายนาในมุมมองใหม่ : หนทางสู่การแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน,” วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2543), หน้า 6-15.

⁵ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 6-7.

⁶ พระมหาอดิศร ธีรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 15-17.

⁷ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า 11.

ผิดพลาดคลาดเคลื่อนเกิดขึ้นก็จะสอบสวนได้ง่าย นอกจากนี้ยังมีการกล่าวว่าได้มีการจารึกอรรถกถาอธิบายพระธรรมวินัยเป็นตัวอักษรไว้ในการสังคายนาครั้งนี้ด้วย

ปัญหาที่สงสัยกันมากก็คือ พระธรรมวินัยอาจจะมีการคลาดเคลื่อนได้ในช่วงระยะเวลา กว่าสี่ร้อยปีระหว่างการสังคายนาครั้งแรก (ภายหลังจากพุทธปรินิพพาน) กับการสังคายนาครั้งที่ ห้า (จารึกเป็นตัวอักษร) ทำให้มีข้อสันนิษฐานได้ว่าพระไตรปิฎกอาจจะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในภายหลังและไม่ได้เป็นพระพุทธรวณะ⁸ นอกจากนี้ยังมีข้อสงสัยอีกว่า แม้พระไตรปิฎกจะเป็นพระพุทธรวณะ แต่การจำคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนทั้งหมดเป็นจำนวนมากนั้นจะเป็นไปได้อย่างไร⁹

การอธิบายสำหรับปัญหาดังกล่าวมักจะกล่าวถึงประเพณีหนึ่งของชาวอินเดียในยุคโบราณ ได้แก่ การนิยมไม่จารึกพระธรรมคำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ลงเป็นลายลักษณ์อักษร แม้กระทั่งในยุคสมัยหลังจากที่เกิดการใช้อักษรกันแพร่หลายก็ตาม ทั้งนี้ประเพณีดังกล่าวสามารถสืบย้อนหลังไปถึงวิธีการที่พราหมณ์นิยมท่องจำคำสอนแล้วถ่ายทอดกันทางปาก ซึ่งเรียกว่า มุขปาฐะ ในสมัยพุทธกาลที่คำสอนของพราหมณ์ยังเป็นคำสอนสำคัญหลักในอินเดีย เหล่าพราหมณ์จะมีระยะกำหนดเพื่อประชุมกันสาธยายพระเวทเพื่อซักซ้อมความทรงจำกัน¹⁰ พุทธศาสนาก็ถือตามประเพณีดังกล่าวในการจดจำพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วย

ข้อความหนึ่งในพระไตรปิฎกกล่าวถึงสาเหตุแห่งความเสื่อมสูญของพระสัทธรรม และสาเหตุแห่งความไม่เสื่อมสูญของพระสัทธรรม ทั้งนี้ มีบางประการที่สนับสนุนการจดจำ การเล่าเรียนและการสืบทอดคำสอนไว้อย่างเคร่งครัด ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความพ้นเพื่อน เพื่อความเสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตรอันเรียนกันมาผิดลำดับ ด้วยบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ผิด แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ผิด ย่อมมีนัยผิดไปด้วย ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความพ้นเพื่อน เพื่อความเสื่อมสูญแห่งพระสัทธรรม ฯ

⁸ George D. Bond, The Word of The Buddha (The Tipitaka and its Interpretation in Theravada Buddhism) (Sri Lanka: M.D. Gunasena, 1982), pp.19-22.

⁹ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 72.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-73. เสถียร โภธินันทะ กล่าวถึงเพิ่มเติมว่าในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงวิธีมุขปาฐะของพราหมณ์ดังกล่าวด้วย (ในเดวิซซสูตร ที่มณิกาย สิลกขันธ์วรรค).

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ว่ายาก ประกอบด้วยกรรมอันทำให้เป็นผู้ว่ายาก เป็นผู้ไม่อดทน ไม่รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นเพื่อน เพื่อความเสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเหล่าใดเป็นพหูสูต เล่าเรียนนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรง มาติกา ภิกษุนั้นไม่บอกพระสูตรแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นมรณภาพลง พระสูตร ย่อมมีรากขาดสูญ ไม่มีที่พึ่งอาศัย ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นเพื่อน เพื่อความเสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระ เป็นผู้มักมาก มีความประพฤติย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการก้าวลง ทอดธุระในวิเวก ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง หมู่ชนผู้เกิดมาภายหลัง ย่อมดำเนินตามอย่างภิกษุเหล่านั้น แม้ชนผู้เกิดมาภายหลังนั้น ก็เป็นผู้มักมาก มีความประพฤติย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการก้าวลง ทอดธุระในวิเวก ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึง ธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ดูกรภิกษุ ทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นเพื่อน เพื่อความเสื่อมสูญแห่งพระ สังฆธรรม ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่สิ้นเพื่อน เพื่อความไม่เสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม ๔ ประการ เป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตรอันเรียนกันมาดี ด้วยบทและพยัญชนะอันตั้งไว้ดี แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ย่อมมีนัยดีไปด้วย ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่สิ้นเพื่อน เพื่อความไม่เสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยกรรมอันทำให้เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่สิ้นเพื่อน เพื่อความไม่เสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเหล่าใดเป็นพหูสูต เล่าเรียนนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรง มาติกา ภิกษุเหล่านั้นบอกพระสูตรแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นมรณภาพลง พระ สสูตรย่อมไม่ขาดมูลเดิม ยังมีที่พึ่งอาศัย ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไป เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่สิ้นเพื่อน เพื่อความไม่เสื่อมสูญแห่งพระสังฆธรรม ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระ เป็นผู้ไม่มักมาก ไม่ประพฤติย่อหย่อน ทอดธุระในการก้าวลง เป็นหัวหน้าในวิเวก ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อ บรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง หมู่ชนผู้เกิดมาภายหลังย่อม ดำเนินตามอย่างภิกษุเหล่านั้น แม้หมู่ชนผู้เกิดมาภายหลังเหล่านั้น ก็เป็นผู้ไม่มักมาก ไม่ ประพฤติย่อหย่อน ทอดธุระในการก้าวลง เป็นหัวหน้าในวิเวก ปรารภความเพียรเพื่อถึง ธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ดูกรภิกษุ ทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความ ไม่สิ้นเพื่อน เพื่อความไม่

เสียมสุญแห่งพระสังฆธรรม ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่พินเพื่อน เพื่อความไม่เสียมสุญแห่งพระสังฆธรรม ฯ”¹¹

จะเห็นว่า สาเหตุถึงสามในสี่ประการของความไม่เสียมสุญแห่งพระสังฆธรรม ได้แก่ การเล่าเรียนคำสอนอย่างถูกต้อง การยอมรับคำสั่งสอน และการส่งต่อคำสอน ซึ่งเป็นกระบวนการของการจดจำและสืบทอดคำสอน ประเพณีมุขปาฐะของชาวอินเดียโบราณก็มีความสอดคล้องกับกระบวนการดังกล่าว การอธิบายปัญหาเรื่องคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดซึ่งมีจำนวนมากด้วยการอ้างประเพณีมุขปาฐะของชาวอินเดียโบราณ จึงมีความเป็นไปได้ตามข้อสนับสนุนจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเอง

นอกจากนั้น แม้ว่าคำสอนที่เป็นพระพุทธรวณะจะมีจำนวนมากมาย แต่ก็มีการจัดหมวดหมู่พระสูตรและพระวินัยขึ้นก่อนการสังคายนาครั้งแรกแล้ว การจำคำสอนที่เป็นพุทธรวณะที่มีจำนวนมากนั้นจึงมีการแบ่งหน้าที่กันจำในแต่ละหมวดหมู่และมีการสวดซ้ำซ้อมความทรงจำกันอย่างสม่ำเสมอ ยิ่งไปกว่านั้น ภายหลังจากการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยในการสังคายนาครั้งแรก การจำคำสอนก็ยังคงมีความสะดวกมากขึ้น¹² นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มีความเห็นว่าการท่องโดยการสวดเป็นหมู่จำนวนมากพร้อมกันนั้นเป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่าการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะจะต้องสวดตรงกันหมดทุกถ้อยคำ¹³ ด้วยเหตุผลข้างต้นทำให้พิจารณาได้ว่าการจดจำและประมวลพระธรรมวินัยตั้งแต่การสังคายนาครั้งแรกสืบทอดจนถึงการสังคายนาครั้งที่ห้าที่มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น เป็นการจารึกคำสอนที่เป็นพุทธรวณะไว้ได้ แม้ว่าอาจจะเป็นไปได้ที่จะมีคำสอนอื่นแทรกปะปนมาก็ตาม

2.1.3 ลักษณะสำคัญของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

ตัวบทที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกหมายถึงตำราหรือคัมภีร์ทั้งสาม หรือคัมภีร์ที่เป็นเหมือนกระจาดรวมคำสอนไว้เป็นพวกๆ สามคัมภีร์ โดยพระธรรมและพระ

¹¹ พระไตรปิฎก พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ 21 ข้อที่ 160.

¹² สุชีพ ปุณฺณญาภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 73-75.

¹³ พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2543), หน้า 38-39.

วินัยที่ทำการสังคายนาจาริกเป็นพระไตรปิฎกนั้นถือเป็นหลักในการจัดหมวดหมู่ของพระไตรปิฎก¹⁴ กล่าวคือ

1) พระวินัย ได้แก่ ระเบียบข้อบังคับสำหรับชีวิตและชุมชนของภิกษุและภิกษุณี จัดไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง เรียกว่า พระวินัยปิฎก

2) พระธรรม จัดแยกเป็นสองคัมภีร์ คือ

2.1) ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไปต่างๆ ให้เหมาะกับบุคคลสถานที่เหตุการณ์ มีเรื่องราวประกอบ จัดรวมไว้ เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก

2.2) ธรรมที่แสดงเป็นเนื้อหาหรือหลักวิชาล้วน ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบ จัดไว้พวกหนึ่ง เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก

กระนั้น การศึกษาพระธรรมวินัยก็ยังคงต้องการคำอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าในส่วนที่ยากและเป็นข้อสงสัยของผู้ศึกษา คำอธิบายและคำตอบที่สำคัญของพระเถระสำคัญในพุทธศาสนาต่อคำสอนเหล่านั้นก็ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาควบคู่กับหลักธรรมวินัยที่เป็นแม่บทเหล่านั้นด้วย เมื่อมีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยเป็นพระไตรปิฎกในการสังคายนาที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว คำชี้แจงอธิบายเหล่านั้นก็ถูกจัดหมวดหมู่ให้เป็นระบบและมีลำดับไปตามพระไตรปิฎกด้วย คำอธิบายพระพุทธรวณะหรือพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกนั้น พุทธศาสนาเรียกว่า อรรถกถา เมื่อมีการถ่ายทอดพระไตรปิฎกสืบทอดกันมา ก็มีการถ่ายทอดอรรถกถาประกอบควบคู่กันมาด้วย¹⁵

นอกจากนี้ พุทธศาสนาเถรวาทยังมีคัมภีร์สำคัญที่เป็นผลงานซึ่งเรียบเรียงขึ้นตามโครงเรื่องที่พระเถระผู้เขียนจัดวางเองหรือเกิดจากเหตุการณ์พิเศษ เช่น การตอบคำถามชี้แจงข้อสงสัยของผู้อื่น เป็นต้น พุทธศาสนาเถรวาทแยกคัมภีร์ประเภทนี้ไว้อีกพวกหนึ่ง เรียกว่า ปกรณ์หรือคัมภีร์พิเศษ เช่น คัมภีร์เนตติปกรณ์ เปฏโกปเทศ และมิลินทปัญญา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นก่อนยุคอรรถกถา พุทธศาสนาเถรวาทในพม่าจัดคัมภีร์เหล่านั้นเข้าไว้ในพระไตรปิฎกด้วย (อยู่ในหมวดขุททกนิกาย) แม้แต่ในยุคอรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เรียบเรียงตามโครงเรื่องพิเศษ ไม่ได้เป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกตอนใดตอนหนึ่งโดยเฉพาะ ก็ถือว่าเป็นปกรณ์พิเศษด้วยเช่นกัน¹⁶

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

คัมภีร์ที่เกิดหลังยุคอรรถกถา นอกจากคัมภีร์ที่เป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกแล้ว (ซึ่งถือว่าอยู่สายเดียวกับอรรถกถา) ก็ยังมีการอธิบายอรรถกถาและอธิบายกันเองเป็นชั้นๆ ต่อกันไปอีก (การอธิบายลักษณะดังกล่าวยังเกิดขึ้นกับทั้งคัมภีร์นอกสายพระไตรปิฎก เช่น ตำนานหรือประวัติ และไวยากรณ์ อีกด้วย) การอธิบายเป็นลำดับต่อๆ กันไปนี้เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งทำให้ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีจำนวนมาก และมีความหลากหลายสลับซับซ้อนไปตามประเภทและลำดับของการอธิบายดังกล่าว การอธิบายคัมภีร์เหล่านี้มีชื่อเรียกแยกประเภทต่างกันไปหลายอย่าง ในที่นี้จะพิจารณาเฉพาะลำดับคัมภีร์ในสายพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งได้แก่

- 1) บาลี คือ พระไตรปิฎก
- 2) อรรถกถา คือ คัมภีร์ที่อธิบายบาลีหรืออธิบายความในพระไตรปิฎก
- 3) ฎีกา คือ คัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา หรือขยายความต่อจากอรรถกถา
- 4) อนุฎีกา คือ คัมภีร์ที่อธิบายขยายความของฎีกาอีกทอดหนึ่ง

ส่วนคัมภีร์ชื่ออย่างอื่นต่อจากนี้ไปที่มีอีกหลายประเภทนั้น พุทธศาสนาเถรวาทจะเรียกใช้รวมกันไปว่า ตัณฑนิมุต แปลว่า คัมภีร์ที่พ้นหรือนอกเหนือจากนั้น¹⁷

เมื่อพิจารณาลักษณะของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้นจึงสามารถสรุปลักษณะสำคัญได้ ดังนี้

- 1) ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีการแบ่งหมวดหมู่ตามประเภทของคำสอน ดังปรากฏในการแบ่งพระธรรมวินัยออกเป็นสามส่วนของพระไตรปิฎก
- 2) ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีการอธิบายคำสอนไว้เป็นลำดับ เป็นชั้นๆ ต่อกันไป จึงทำให้ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีทั้งสายของคัมภีร์ตามประเภทคำสอนและลำดับของการอธิบายตัวบท
- 3) ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทที่ใช้อธิบายคำสอนจากพระไตรปิฎกเป็นลำดับชั้นกันไปในนั้นมีปริมาณมากและมีความสลับซับซ้อน เพราะมีการอธิบายซึ่งกันและกันเชื่อมโยงกันอยู่ด้วย

2.2 ความถูกต้องของการเป็นตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

¹⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 97. โปรดดู รายละเอียดของชื่อคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลีได้ใน พระมหาอดิครดิรสีโล, ประวัติคัมภีร์บาลี, หน้า 212-240.

เนื่องจากตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทมีการจัดหมวดหมู่ตามประเภทของคำสอนซึ่งมีปริมาณมากและมีความสลับซับซ้อน ทำให้การพิจารณาปัญหาเรื่องความถูกต้องของการเป็นตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทที่เกิดขึ้นตามมามีลักษณะเฉพาะตามลักษณะสำคัญของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทดังกล่าวด้วย ปัญหาดังกล่าวได้แก่

- 1) พุทธศาสนาเถรวาทมีวิธีการอย่างไรในตรวจสอบความถูกต้องว่าตัวบทใดเป็นตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท
- 2) ตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทที่หลากหลายนั้นมีลำดับของการตรวจสอบกันเองอย่างไร

2.2.1 หลักมหาปเทศสี่

คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวได้แก่ หลักมหาปเทศสี่ หลักดังกล่าวเป็นหลักการตรวจสอบความถูกต้องของการเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกมีความดังนี้

"สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อานันทเจดีย์ใกล้โกศคนคร ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงมหาปเทศ ๔ นี้ เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย กัมมหาปเทศ ๔ เป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ดูกรอาวุโส ข้อนี้อข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร ฟังสอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันไม่ได้ในพระสูตร สอบสวนกันไม่ได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่มิใช่คำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ ภิกษุนี้รับมาผิดแล้ว เธอทั้งหลายพึงฟังคำนี้เสียทีเดียว

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ดูกรอาวุโส ข้อนี้อข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันได้ในพระสูตร สอบสวนกันได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มี

พระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และภิกษุนี้รับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาปเทศข้อที่ ๑ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ฯ

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า สงฆ์อยู่ในอวาสขีอินัน พร้อมทั้งพระเถระ พร้อมทั้งท่านที่เป็นประธาน ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันไม่ได้ในพระสูตร สอบสวนกันไม่ได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่มิใช่คำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และสงฆ์นั้นรับมาผิดแล้ว เธอทั้งหลายพึงตั้งคำนี้เสียทีเดียว อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า สงฆ์อยู่ในอวาสขีอินัน พร้อมทั้งพระเถระ พร้อมทั้งท่านที่เป็นประธาน ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้วพึงเรียนบท และพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันได้ในพระสูตร สอบสวนกันได้ในพระวินัย ข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ และสงฆ์นั้นรับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาปเทศข้อที่ ๒ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ฯ

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้เป็นพระเถระมาก ด้วยกันอยู่ในอวาสขีอินัน เป็นพหูสูต ขำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้สดับมา รับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้น ... ข้าพเจ้าได้สดับมา รับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้ว พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันได้ในพระสูตร สอบสวนกันได้ในพระวินัย ในข้อนี้พึงลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแน่แท้ และพระเถระเหล่านั้นรับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมหาปเทศข้อที่ ๓ เธอทั้งหลายพึงทรงจำไว้ ฯ

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้เป็นเถระรูปหนึ่งอยู่ในอวาสขีอินัน เป็นพหูสูต ขำนาญในนิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้น ... ข้าพเจ้าได้สดับมา ได้รับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็น คำสั่งสอนของพระศาสดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของภิกษุนั้น ครั้นแล้ว พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย ถ้าเมื่อเทียบเคียงในพระสูตร สอบสวนในพระวินัย บทและพยัญชนะเหล่านั้น เทียบเคียงกันได้ในพระสูตร สอบสวนกันได้ในพระ

วินัย ในข้อนี้ฟังลงสันนิษฐานได้ว่า นี่เป็นคำของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นแน่แท้ และพระเถระรูปนั้นรับมาดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นมhapเทสข้อที่ ๔ เธอทั้งหลาย

พึงทรงจำไว้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย มhapเทส ๔ นี้แล ฯ¹⁸

พระธรรมปิฎกอธิบายหลักมhapเทสสี่ว่า มhapเทสสี่ หมายถึง ที่อ้างอิงข้อใหญ่, หลักใหญ่สำหรับอ้างอิงเพื่อสอบสวนเทียบเคียง ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า นี่เป็นดำรัสของพระผู้มีพระภาคแน่แท้ ภิกษุนี้ (สงฆ์นั้น พระเถระเหล่านั้น พระเถระรูปนั้น) รับมาด้วยดี¹⁹ ซึ่งสรุปหลักมhapเทสสี่ตามลำดับเป็น

- 1) พุทธาปเทส – ยกเอาพระพุทเจ้าขึ้นอ้าง
- 2) สังฆาปเทส – ยกเอาคณะสงฆ์ขึ้นอ้าง
- 3) สัมพหุรัตเถราปเทส – ยกเอาพระเถระจำนวนมากขึ้นอ้าง
- 4) เอกเถราปเทส – ยกเอาพระเถระรูปหนึ่งขึ้นอ้าง²⁰

ดูวินัยในนาคะ : จิตตมปิณฑะ ๑๐๑, ๑๐๒
 ๔ ข้อใจของเถระเหล่านี้ : มีที่อ้างว่า ๑ ขึ้นมา ๒ ข้อ
 ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐

จะเห็นได้ว่า การตรวจสอบความถูกต้องของคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทจะต้องให้ความสำคัญต่อการอ้างถึงการตรัสสอนของพระพุทเจ้าก่อนเป็นลำดับแรก ลำดับจากนั้นให้พิจารณาการอ้างคณะสงฆ์ พระเถระจำนวนมาก และพระเถระรูปใดรูปหนึ่งไปตามลำดับ แต่ทั้งนี้การอ้างเหล่านั้นก็ต้องตรวจสอบว่าตรงกันกับพระสูตรและพระวินัยเสมอ จึงจะถือว่าเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท นอกจากนี้ ข้อความในส่วนแรกสุดของหลักมhapเทสสี่ (ก่อนหลักมhapเทสข้อแรก) กล่าวว่า หากคำสอนใดตรวจสอบแล้วไม่ตรงกันกับพระสูตรและพระวินัย ให้ถือว่าคำสอนนั้นไม่เป็นคำสอนของพระพุทเจ้าด้วย ซึ่งหมายความว่าคำสอนนั้นไม่เป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท การตรวจสอบกับพระสูตรและพระวินัยจึงเป็นเกณฑ์การวินิจฉัยความถูกต้องของคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนการอ้างอิงจะเป็นลำดับของความสำคัญที่จะพิจารณาภายหลังจากการตรวจสอบกับพระสูตรและพระวินัยแล้ว หลักมhapเทสสี่จึงมิใช่เป็นเพียงหลักสำหรับการตรวจสอบคำสอนว่าคำสอนใดเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทเท่านั้น แต่เป็นหลักสำหรับการตรวจสอบว่าคำสอนใดไม่เป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทด้วย

¹⁸ พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ 21 ข้อที่ 180.

¹⁹ พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพมหานคร: มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 151.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

* ข้อสังเกตดังกล่าวเป็นข้อสังเกตของ รองศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์.

ดังนั้นการตรวจสอบความถูกต้องของคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทตามหลักมหาปเทศสี่สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1) การตรวจสอบว่าคำสอนใดเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท จะต้องตรวจสอบกับพระสูตรและพระวินัยก่อนเสมอ ถ้าตรวจสอบตรงกันกับพระสูตรและพระวินัยแล้ว จึงจะสันนิษฐานได้ว่าคำสอนดังกล่าวเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า อาจกล่าวได้ว่าการตรวจสอบตรงกันกับพระสูตรและพระวินัยจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการตรวจสอบคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เมื่อผ่านการตรวจสอบตามข้อแรกแล้ว ลำดับของการอ้างอิงถึงผู้สอนคำสอนดังกล่าวจะเป็นลำดับความสำคัญของการเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป กล่าวคือ การอ้างอิงถึงพระพุทธเจ้าจะมีลำดับสูงกว่าการอ้างอิงถึงคณะสงฆ์ พระเถระจำนวนหนึ่ง และพระเถระรูปหนึ่ง ส่วนการอ้างอิงถึงพระสงฆ์ก็จะมีลำดับสูงต่ำกันไปตามหลักมหาปเทศสี่ข้างต้น

ในหน้า 16
พุทธศาสนาเถรวาท
พระวินัยปิฎก
พระสูตรปิฎก
พระสังกตปิฎก
สังฆนิกาย
สังฆนิกาย
สังฆนิกาย

2.2.2 หลักมหาปเทศสี่กับการตรวจสอบด้วยท

พุทธศาสนาเถรวาทถือว่า หลักมหาปเทศสี่เป็นหลักสำหรับการตรวจสอบด้วยทว่าด้วยทใดเป็นด้วยทในพุทธศาสนาเถรวาทด้วยเช่นกัน ศาสตราจารย์ เอเตียน ลามอตต์ (Etienne Lamotte) แสดงความเห็นไว้ว่า หลักมหาปเทศสี่เป็นหลักสำหรับการประเมินความถูกต้องจริงแท้ของด้วยท (the rules for the assessment of textual authenticity) กล่าวคือเป็นหลักสำหรับพิจารณาด้วยทว่าเป็นพระพุทธรวณะหรือไม่ (for a text to be considered as the “word of the Buddha”)²¹ ซึ่งถ้ายึดตามหลักมหาปเทศสี่ที่กล่าวข้างต้นแล้ว ด้วยทที่ผ่านการตรวจสอบด้วยหลักมหาปเทศสี่ก็คือด้วยทที่พุทธศาสนาเถรวาทยอมรับว่าเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง เพราะการพิจารณาว่าคำสอนใดเป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทจะต้องตรวจสอบด้วยหลักมหาปเทศสี่นี้ อันหมายรวมถึงการตรวจสอบด้วยทด้วย

* ก. เป็นเงื่อนไขจำเป็น (necessary condition) สำหรับ ข. เมื่อและต่อเมื่อ ถ้าไม่มี ก. ก็จะไม่ มี ข. หรือถ้ามี ข. แสดงว่ามี ก. แต่ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่ถ้ามี ก. แล้วต้องมี ข. ตัวอย่างเช่น ออกซิเจนเป็นเงื่อนไขจำเป็นของการจุดไฟ เป็นต้น.

²¹ Etienne Lamotte, “Assessment of textual interpretation in Buddhism,” in *Buddhist Hermeneutics*, ed. Donald S. Lopez, Jr. (Honolulu: University of Hawaii Press, 1988), p.11.

ประเด็นที่ต้องพิจารณาต่อไปคือ ตัวบทใดถือว่าเป็นตัวบทที่เป็นคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทตามหลักมหาปเทศสี่ ซึ่งพระธรรมปิฎกอธิบายเรื่องดังกล่าวไว้ ดังนี้

“เมื่อสงสัยคำหรือความใดแม้แต่ในพระไตรปิฎก ก็ไม่จำเป็นต้องเชื่อทันทีอย่างผูกขาด แต่สามารถตรวจสอบก่อน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักทั่วไปไว้แล้ว ซึ่งสำหรับพวกเราบัดนี้ก็คือการใช้คำสั่งสอนในพระไตรปิฎก ตรวจสอบแม้แต่คำสั่งสอนในพระไตรปิฎก ด้วยกันเอง กล่าวคือ หลักมหาปเทศ 4 ...

เมื่อพิจารณากว้างออกไป โดยครอบคลุมถึงคำสอนรุ่นหลังๆ หรือลำดับรองลงมา ท่านก็มีหลักเกณฑ์ที่จะให้ความสำคัญในการวินิจฉัยลดหลั่นกันลงมา โดยวางเกณฑ์วินิจฉัย คำสอนความเชื่อและการปฏิบัติ เป็นสี่ขั้น คือ (ดู ที.อ.2/172; วินย.อ.1/171; วินย.ฎีกา.3/352)

1. สุตตะ ได้แก่ พระไตรปิฎก
2. สุตตานุโลม ได้แก่ มหาปเทศ (ยอมรับอรรถกถาด้วย)
3. อจารียวาท ได้แก่ อรรถกถา (พวงฎีกา อนุฎีกาด้วย)
4. อัตตโนมตี ได้แก่ มติของบุคคลที่นอกจากสามข้อต้น

“สุตตะ” คือพุทธพจน์ที่มาในพระไตรปิฎกนั้น ท่านถือเป็นมาตรฐานใหญ่ หรือเกณฑ์สูงสุด²²

“ข้อ 1. ตัดสิน ข้อ 2 – 3 – 4

ข้อ 2. ตัดสิน ข้อ 3 – 4

ข้อ 3. ตัดสิน ข้อ 4”²³

จะเห็นว่า ในอรรถกถาภายหลังมีการอธิบายหลักมหาปเทศสี่ให้ครอบคลุมถึงลำดับการพิจารณาตรวจสอบตัวบทที่มีอยู่ในพุทธศาสนาเถรวาทตามลำดับความสำคัญเป็นข้อๆ ไปอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ ปัญหาเรื่องความถูกต้องของการเป็นตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้นจึงสามารถอธิบายได้ด้วยหลักมหาปเทศสี่นี้ กล่าวคือ

- 1) ตัวบทจะถือว่าเป็นตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท ก็ต่อเมื่อตัวบทดังกล่าวผ่านการตรวจสอบกับพระสูตรและพระวินัยตามหลักมหาปเทศสี่ แต่เนื่องจากพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าการสังคายนาตั้งแต่ครั้งแรกนั้นเป็นการชำระพระสูตรและพระวินัยรวบรวมไว้อันได้แก่พระไตรปิฎกในภายหลัง ดังนั้นพระไตรปิฎกจึงเป็นตัวบทที่มีความสำคัญสูงสุด สำหรับการอ้างอิงและตรวจสอบตัวบทอื่นๆ ต่อไป

²² พระธรรมปิฎก, กรณีธรรมกาย (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2542), หน้า 32-33.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

- 2) นอกจากนั้น ตัวบทอื่นๆ ในพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมีความหลากหลายและมีจำนวนมาก ก็มีการตรวจสอบโดยการอ้างอิงถึงตัวบทเป็นลำดับไปตามลำดับความสำคัญของตัวบทข้างต้น

ดังนั้น หลักมหาปเทศสี่จึงเป็นคำสอนว่าด้วยการตรวจสอบความถูกต้องของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทด้วย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า หลักมหาปเทศสี่จะเป็นวิธีการประเมินว่าตัวบทนั้นเป็นคำสอนที่มีความหมายถูกต้องตามคำสอนของพุทธศาสนา หรือเป็นวิธีการประเมินความหมายที่ได้จากการเข้าใจหรือการตีความตัวบทซึ่งเป็นประเด็นที่จะพิจารณาต่อไปแต่อย่างใด กระนั้น แนวคิดต่างๆ ที่นำมาพิจารณาต่อไปจากนี้ก็จะถือธรรมเนียมของพุทธศาสนาเถรวาทตามหลักมหาปเทศสี่ข้างต้น กล่าวคือ แนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทที่พิจารณาจะนำมาจากตัวบทที่พุทธศาสนาเถรวาทยอมรับไปตามลำดับความสำคัญในหลักมหาปเทศ (เช่น ถ้ามีแนวคิดเรื่องนั้นทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาก็จะพิจารณาแนวคิดจากพระไตรปิฎกก่อน เป็นต้น) นอกจากนี้ จะพิจารณาและเสนอเหตุผลเพื่อสนับสนุนลำดับความสำคัญตามหลักมหาปเทศสี่ดังกล่าว ในภายหลังอีกด้วย

2.3 ความสำคัญของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

ตัวบทที่มีความสำคัญมากในพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระไตรปิฎกซึ่งถือว่าเป็นตัวบทที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ตัวอย่างที่แสดงความสำคัญดังกล่าวในพุทธศาสนาเถรวาทอย่างชัดเจน ได้แก่ ความเห็นของพระธรรมปิฎกเกี่ยวกับการรักษาพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเทียบเท่ากับการรักษาพระพุทธรูปศาสนา ดังนี้

“แม้แต่ในความหมายอย่างง่าย ๆ ก็เห็นได้ทันทีว่าพระไตรปิฎกสัมพันธ์กับการธำรงพระพุทธรูปศาสนาอย่างไร

พระพุทธรูปศาสนาคืออะไร ตอบง่าย ๆ แปลตามตัวอักษรว่า พระพุทธรูปศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้า

พระไตรปิฎกคืออะไร พระไตรปิฎก ก็คือคัมภีร์ที่ประมวลเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาจารึกไว้ พระไตรปิฎกจึงเป็นที่รวบรวม บรรจุไว้ หรือจารึกไว้ ซึ่งพระพุทธรูปศาสนานั้นเอง

ในเมื่อพระพุทธศาสนาแปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและพระไตรปิฎกเป็นที่ประมวลไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น การรักษาพระไตรปิฎกจึงเป็นการรักษาพระพุทธศาสนา”²⁴

แน่นอนว่าพุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ข้ออ้างที่ว่า เนื่องจากพระไตรปิฎกคือคัมภีร์ที่จารึกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้นพระไตรปิฎกจึงมีความสำคัญต่อพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งนั้น จะต้องมีเหตุผลที่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวด้วย ซึ่งในพระไตรปิฎกมีเหตุผลสนับสนุนอยู่สองส่วน ได้แก่ ส่วนที่มาจากพระพุทธรูปจนกระทั่งถึงการให้ความสำคัญแก่พระธรรมวินัยว่าเป็นศาสดาแทนพระองค์หลังจากทรงปรินิพพาน ดังความในมหาปรินิพพานสูตรว่า

“ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า ดูกรอานนท์ บางทีพวกเขาจะฟังมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาของพวกเขาไม่มี ก็ข้อนี้ พวกเขาไม่ฟังเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเขา ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเขา โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”²⁵

เหตุผลแรกแสดงว่า พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมีความสำคัญมากและให้ถือเป็นศาสดาของพุทธศาสนาภายหลังพุทธปรินิพพาน แต่เหตุผลส่วนที่ขาดไปก็คือ ทำไมจึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นสิ่งที่จารึกพระธรรมวินัยไว้ เหตุผลอีกส่วนนี้ก็คือการสนับสนุนของพระพุทธเจ้าที่ให้รวบรวมคำสั่งสอนของพระองค์ไว้ อันปรากฏในปาสาทิกสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการสิ้นชีวิตของนิครนถนาฏบุตร (ศาสดาแห่งศาสนาเซน) โดยที่สาวกมิได้รวบรวมคำสั่งสอนไว้ จึงทำให้สาวกมีความเห็นที่แตกแยกเรื่องคำสั่งสอน ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแนะนำให้พุทธบริษัทสังคายนาธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ ดังนี้

“เพราะเหตุตั้งนั้นนั่นแหละ จุนทะ ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นใด อันเราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง บริษัททั้งหมดเที่ยว ฟังพร้อมเพรียงกันประชุมรวบรวมตรวจตราอรรถด้วยอรรถ พยายามด้วยพยายาม ในธรรมเหล่านั้นโดยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงเป็นไปตลอดกาล ยี่ดียว ตั้งมั่นอยู่สิ้นกาลนาน พรหมจรรย์นั้นจะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อ

²⁴ พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้. หน้า 3.

²⁵ พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ 10 ข้อที่ 141.

ความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความอนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย”²⁶

เหตุผลดังกล่าวข้างต้นสนับสนุนการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งการรวบรวมดังกล่าวเกิดขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพานในการสังคายนาครั้งแรก และจารึกเป็นอักษรซึ่งได้แก่คัมภีร์พระไตรปิฎกในการสังคายนาครั้งที่ห้า ตามประวัติความเป็นมาที่กล่าวแล้วข้างต้น ข้ออ้างที่สนับสนุนความสำคัญของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทดังกล่าวก็ยังคงปรากฏอยู่ในตัวบท (พระไตรปิฎก) ด้วย ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นการอ้างเหตุผลเพื่อสนับสนุนตัวเอง แต่ในที่นี้จะไม่พิจารณาปัญหาดังกล่าว เพราะจะถือตามธรรมเนียมของพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทแตกต่างจากพุทธศาสนานิกายอื่นๆ อย่างชัดเจน ดังนี้

“คำสอนที่ลงมติกันไว้อย่างนี้ซึ่งเรานับถือกันมา เรียกว่า เถรวาท แปลว่า คำสอนที่วางไว้เป็นหลักการของพระเถระ คำว่าเถระในที่นี้ หมายถึงพระเถระผู้ประชุมทำสังคายนาครั้งที่ 1 ที่วาไปแล้วนี้

พระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้สังคายนาครั้งแรกดังกล่าวมานี้ เรียกว่า เถรวาท หมายความว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระธรรมวินัย ทั้งถ้อยคำและเนื้อความอย่างไรที่ท่านสังคายนาไว้ ก็ทรงจำกันมาอย่างนั้น ถือตามนั้นโดยเคร่งครัด”²⁷

การให้ความสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทต่อคำสอนที่รวบรวมไว้โดยพระเถระในการสังคายนาครั้งแรกโดยถือว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แท้ ตลอดจนธรรมเนียมของพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งได้แก่การจดจำคำสอนที่ได้จากการสังคายนาครั้งนั้นสืบทอดต่อกันมาไว้อย่างเคร่งครัดจนกระทั่งจารึกเป็นพระไตรปิฎกดังกล่าว จึงทำให้พุทธศาสนาเถรวาทถือว่าพระไตรปิฎกเป็นพระพุทธรวณะที่แท้ อันเป็นคำสอนสูงสุดตามหลักมहाปเทศสี่ ซึ่งแสดงว่า ปัญหาที่ว่าพระไตรปิฎกเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องแท้จริงหรือไม่ข้างต้นนั้น ไม่จำเป็นต้องนำมาพิจารณาอีกต่อไป

พระธรรมปิฎกกล่าวสรุปความสำคัญของพระไตรปิฎกไว้อย่างน่าสนใจ ในฐานะที่เป็นตัวอย่างหนึ่งของความเห็นเรื่องการให้ความสำคัญต่อตัวบทของพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

²⁶ พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อที่ 108.

²⁷ พระธรรมปิฎก, รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้, หน้า 31.

“1. พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพุทธพจน์คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ตรัสไว้เอง เท่าที่ตกทอดมาถึงเรา มีมาในพระไตรปิฎก เรารู้จักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก

2. พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของพระศาสดาของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เราจะเฝ้าหรือรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากพระดำรัสของพระองค์ที่ท่านรักษากันไว้ในพระไตรปิฎก

3. พระไตรปิฎกเป็นแหล่งต้นเดิมของคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา คำสอน คำอธิบาย คัมภีร์ หนังสือ ตำราที่อาจารย์และนักปราชญ์ทั้งหลายพูด กล่าวหรือเรียบเรียงไว้ ที่จัดว่าเป็นของในพระพุทธศาสนา จะต้องสืบขยายออกมาและเป็นไปตามคำสั่งสอนแม่บทในพระไตรปิฎก ที่เป็นฐานหรือเป็นแหล่งต้นเดิม

4. พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิงในการแสดงหรือยืนยันหลักการ ที่กล่าวว่า เป็นพระพุทธศาสนา การอธิบายหรือกล่าวอ้างเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา จะเป็นที่น่าเชื่อถือหรือยอมรับได้ด้วยดี เมื่ออ้างอิงหลักฐานในพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่า เป็นหลักฐานอ้างอิงชั้นสุดท้ายสูงสุด

5. พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา คำสอนหรือคำกล่าวใดๆ ที่จะถือว่าเป็นคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาได้ จะต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัยซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก (แม้แต่คำหรือข้อความในพระไตรปิฎกเอง ถ้าส่วนใดถูกสงสัยว่าจะแปลกปลอม ก็ตรวจสอบด้วยคำสั่งสอนทั่วไปในพระไตรปิฎก)

6. พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบความเชื่อถือและข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ความเชื่อถือหรือข้อปฏิบัติ ตลอดจนพฤติกรรมใดๆ จะวินิจฉัยว่าถูกต้องหรือผิดพลาดเป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ก็โดยอาศัยพระธรรมวินัยที่มีมาในพระไตรปิฎกเป็นเครื่องตัดสิน”²⁸

ท่าที่การให้ความสำคัญต่อดัชนีบทของพุทธศาสนาเถรวาทนี้เอง รวมถึงการมีปริมาณของตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทจำนวนมาก จึงทำให้พิจารณาได้ว่า พุทธศาสนาเถรวาทเป็น “ศาสนาแห่งคัมภีร์” (religion of the book)²⁹ ซึ่งทำที่ดังกล่าวไม่ปรากฏในพุทธศาสนานิกายหรือสำนักอื่น

2.4 ปัญหาในพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวกับตัวบท

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68-70.

²⁹ George D. Bond, The Word of The Buddha (The Tipitaka and its Interpretation in Theravada Buddhism), p.ix.

แม้ว่าพุทธศาสนาเถรวาทจะให้ความสำคัญต่อตัวบทอย่างสูงก็ตาม แต่ก็มีคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทเองบางคำสอนซึ่งบ่งถึงปัญหาที่เกี่ยวกับตัวบท อันได้แก่ การปฏิเสธการอ้างตัวบทว่าเป็นสิ่งที่เพียงพอต่อการยึดถือว่าถูกต้อง และการกล่าวถึงความสำคัญของการเข้าใจความหมายของตัวบทนอกเหนือไปจากความสำคัญของข้อความที่เป็นตัวอักษรในตัวบท

2.4.1 การปฏิเสธการอ้างตัวบท

ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความที่ปฏิเสธตำราหรือตัวบท ซึ่งดูเหมือนว่าจะขัดแย้งกับธรรมเนียมของพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้น ดังปรากฏในเกสปุตตสูตร (เป็นที่รู้จักส่วนใหญ่ในชื่อ กาลามสูตร) ดังนี้

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงนิคมของพวกกาลามะชื่อว่า เกสปุตตะ พวกชนกาลามโคตร ชาวเกสปุตตนิคมได้สดับข่าวมาว่า พระสมณโคดมศากยบุตรทรงผนวชจากศากยสกุลแล้ว เสด็จมาถึงเกสปุตตนิคมโดยลำดับ ... ครั้งนั้น ชนกาลามโคตร ชาวเกสปุตตนิคมได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ ... เมื่อต่างก็นั่งลงเรียบร้อยแล้ว จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระเจ้าข้า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคม สมณพราหมณ์พวกนั้น พุดประกาศแต่เฉพาะวาทะของตัวเท่านั้น ส่วนวาทะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกด ทำให้ไม่น่าเชื่อ พระเจ้าข้า มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคม ถึงพราหมณ์พวกนั้นก็พุดประกาศแต่เฉพาะวาทะของตนเท่านั้น ส่วนวาทะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกด ทำให้ไม่น่าเชื่อ พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ก็มีความเคลือบแคลงสงสัยในสมณพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ที่เดียวว่า ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกร กาลามชนทั้งหลาย ก็ควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสงสัย และท่านทั้งหลายเกิดความเคลือบแคลงสงสัยในฐานะที่ควรแล้ว มาเถิดท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย

- 1) อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา
- 2) อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบๆ กันมา
- 3) อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่าได้ยินอย่างนี้
- 4) อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
- 5) อย่าได้ยึดถือโดยเดาเอาเอง
- 6) อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน
- 7) อย่าได้ยึดถือโดยความตรึกตามอาการ
- 8) อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับทิวฐิของตัว
- 9) อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้

10) อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา³⁰

ตัวอย่างซึ่งชัดเจนที่เห็นว่า ข้อความในกาลามสูตรข้อที่ 4) ข้างต้นคือแนวคิดเรื่องการปฏิเสธการอ้างตำราหรือปิฎกของพุทธศาสนาเถรวาท คือความเห็นของท่านพุทธทาสภิกขุในการบรรยายธรรมเรื่องเพชรในพระไตรปิฎก ดังนี้

“ข้อที่ 4 เกี่ยวกับ ตำราหรือปิฎก ตรัสว่า มาปิฎกสมปทานเนน แปลว่า อย่ารับถือเอาด้วยเหตุว่ามีที่อ้างในปิฎก คำว่าปิฎกในที่นี้ก็คือสิ่งที่เราเรียกกันว่าตำรา สำหรับพระพุทธศาสนาก็คือบันทึกคำสอนที่เขียนไว้ในใบลาน เอมารวมกันไว้เป็นชุดๆ เรียกว่าปิฎก ในพระพุทธานุสสาตอนแรกๆ ยังไม่ทันจะทำได้อย่างนั้น เป็นแต่จำกันไว้ท่องด้วยปากเป็นเวลาหลายร้อยปี แล้วมาจัดปิฎกทีหลัง เมื่อเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ครั้งแรกเพียงแต่เรียกว่า “ธรรมวินัย” ได้ฟังอย่างไรก็จำกันไว้ให้ดี นี่มีเพียงข้อเดียวเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าปิฎกหรือตำรา”³¹

“ข้อที่ 4 มีใจความว่า อย่ารับถือเอาด้วยเหตุผลเพียงว่ามีที่อ้างอยู่ในปิฎก ข้อนี้จะได้กล่าวให้มากที่สุดในการบรรยายต่อไปข้างหน้า เพราะว่าเป็นเรื่องสำคัญ คือเราในปัจจุบันมุ่งมาดต่อสิ่งที่เรียกว่าปิฎก หรือพระไตรปิฎกกันมากเกินไป จนเป็นโทษของพระไตรปิฎกทุกตัวอักษรอย่างชัดต่อคำสั่งสอนข้อนี้ของพระองค์”³²

ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่า ข้อความในกาลามสูตรข้อที่ 4) เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปฏิเสธการรับถือเอาด้วยเหตุผลเพียงว่ามีที่อ้างในตำราหรือปิฎก ซึ่งหมายความว่า ตัวบทไม่เป็นเหตุผลเพียงพอต่อการสนับสนุนการยอมรับถือคำสอนใดเอาไว้ ในทำนองเดียวกัน พระธรรมปิฎกอธิบายความในกาลามสูตรดังกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ “อย่ายึดถือ” โดยข้อที่ 4) คือ “อย่ายึดถือ โดยการอ้างตำรา” พระธรรมปิฎกอธิบายเพิ่มเติมว่า ยึดถือในที่นี้หมายถึงการไม่ตัดสินหรือลงความเห็นแน่นอนเด็ดขาดลงไปเพียงเพราะเหตุผลเหล่านั้นที่ปรากฏในกาลามสูตร และตรงกับคำว่า “อย่าปลงใจเชื่อ” พระธรรมปิฎกเห็นว่า ไม่เพียงแปลความเลยเถิดไปว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เชื่อสิ่งเหล่านี้และให้เชื่อสิ่งอื่นนอกจากนี้ แต่ควรเข้าใจว่า แม้แต่สิ่งเหล่านี้ซึ่งบางอย่างก็เลือกเอามาแล้วว่าเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือที่สุด พระพุทธเจ้าก็ยังไม่ให้ปลงใจเชื่อ ไม่ให้ด่วนเชื่อ ไม่ให้ถือเป็น

³⁰ พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ 20 ข้อที่ 505.

³¹ พุทธทาสภิกขุ, เพชรในพระไตรปิฎก (กรุงเทพมหานคร: กองทุนวัฒนธรรม, 2528), หน้า 4-5.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

เครื่องตัดสินเด็ดขาด ยังอาจผิดพลาดได้³³ การอธิบายของพระธรรมปิฎกในที่นี้แสดงว่า ข้อความในกาลามสูตรข้อที่ 4) เป็นการปฏิเสธตัวบทว่าไม่เป็นเหตุผลเพียงพอต่อการยอมรับคำสอนได้ไว้ นักวิชาการพุทธศาสนาหลายท่านเห็นในทำนองเดียวกัน ศาสตราจารย์วิทย์ วิศทเวทย์ อธิบายกาลามสูตรโดยใช้คำว่า "อย่าเชื่อโดย" "อย่าเชื่อด้วย" และ "อย่าเชื่อเพราะ"³⁴ ซึ่งแสดงว่าเหตุผลเหล่านั้นไม่เป็นเงื่อนไขเพียงพอต่อการยอมรับยึดถือ ส่วน รองศาสตราจารย์สมภาร พรหมทา เห็นว่าข้อความในกาลามสูตรคือ การชี้ให้ตรวจสอบการอ้างคัมภีร์ของพระพุทธเจ้า³⁵ ที่คณะทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า ตัวบทไม่เป็นเงื่อนไขเพียงพอต่อการยอมรับคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทโดยสมบูรณ์

แนวคิดในกาลามสูตรดังกล่าวแสดงว่า พุทธศาสนาปฏิเสธการอ้างตัวบท ตำรา หรือแม้แต่พระไตรปิฎกเองว่าเป็นสิ่งที่เพียงพอต่อการยึดถือว่าถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ หากพุทธศาสนาเถรวาทจะให้ความสำคัญต่อตัวบทตามธรรมเนียมของพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้น พุทธศาสนาเถรวาทจะต้องกล่าวถึงเงื่อนไขอื่นที่นอกเหนือจากเพียงการอ้างตัวบท ดังนั้น เงื่อนไขอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตัวบทจึงต้องนำเข้ามาเพิ่มเติมเพื่อให้เพียงพอต่อการศึกษิตัวบทของพุทธศาสนาเถรวาท ดังจะพิจารณาต่อไป

2.4.2 ความสำคัญของการเข้าใจความหมายของตัวบท

ข้อความหนึ่งในพระไตรปิฎกกล่าวถึงความสำคัญของการพิจารณาทั้งความถูกต้องของถ้อยคำในตัวบท (พยัญชนะ) และความหมายของตัวบท (อรรถ) ซึ่งปรากฏในปาสาทิกสูตร ดังนี้

"ดูกรจุนทะ กับบริษัทเหล่านั้นแล พึงพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานกัน ไม่วิวาทกัน ศึกษาเกิด สพรหมจารีสงฆ์ผู้ใดผู้หนึ่งพึงกล่าวธรรม หากว่าในภาสิตของสพรหมจารีนั้น คำอย่างนี้ พึงมีแก่เธอทั้งหลายว่า อาวุโส ท่านผู้มีอายุนี้แลถือเอาอรรถนั้นแหละผิด และยกขึ้นซึ่ง

³³ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 651.

³⁴ วิทย์ วิศทเวทย์, "ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา," วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2538), หน้า 47.

ค. เป็นเงื่อนไขเพียงพอ (sufficient condition) สำหรับ ง. เมื่อและต่อเมื่อ ถ้ามี ค. แล้วต้องมี ง. แต่ไม่จำเป็นที่ ง. มี แล้วต้องมี ค. ตัวอย่างเช่น การหลับตาเป็นเงื่อนไขเพียงพอของการมองไม่เห็นโลกภายนอก เป็นต้น.

³⁵ สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 237-240.

พญานะทั้งหลายผิด ดังนี้ เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านต่อสพรหมจารีนั้น ครั้นแล้วสพรหมจารีนั้นอันพวกเธอพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส พญานะเหล่านี้หรือพญานะเหล่านั้นของอรรถนี้ เหล่าไหนจะสมควรกว่ากัน อรรถนี้หรืออรรถนั้นของพญานะเหล่านี้ อย่างไรก็ตามจะสมควรกว่ากัน หากว่าสพรหมจารีนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส พญานะเหล่านี้และของอรรถนี้สมควรกว่า และอรรถนี้และของพญานะเหล่านี้สมควรกว่า สพรหมจารีนั้นอันพวกเธอไม่พึงยินดี ไม่พึงรุกราน ครั้นแล้วสพรหมจารีนั้นและ อันพวกเธอพึงให้รู้ด้วยดี เพื่อไตร่ตรองอรรถนั้นและพญานะเหล่านั้น ๆ

ดูกรจุนทะ ถ้าสพรหมจารีสงฆ์แม่อื่นอีก พึงกล่าวธรรม หากว่าในภษิตของสพรหมจารีนั้น คำอย่างนี้พึงมีแก่เธอทั้งหลายว่า ท่านผู้มีอายุนี้แลถือเอาอรรถเท่านั้นผิด ยกขึ้นซึ่งพญานะทั้งหลายชอบ ดังนี้ เธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านต่อสพรหมจารีนั้น ครั้นแล้วสพรหมจารีนั้นอันพวกเธอพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส อรรถนี้หรืออรรถนั้นของพญานะเหล่านี้ อย่างไรก็ตามจะสมควรกว่ากัน หากว่าสพรหมจารีนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส อรรถนี้และของพญานะเหล่านี้สมควรกว่า สพรหมจารีนั้น อันพวกเธอไม่พึงยกย่อง ไม่พึงรุกราน ครั้นแล้วสพรหมจารีนั้นและ อันพวกเธอพึงให้รู้ด้วยดี เพื่อไตร่ตรองอรรถนั้น ๆ

ดูกรจุนทะ ถ้าสพรหมจารีสงฆ์แม่อื่นอีก พึงกล่าวธรรม หากว่าในภษิตของสพรหมจารีนั้น คำอย่างนี้พึงมีแก่เธอทั้งหลายว่า ท่านผู้มีอายุนี้แลถือเอาอรรถเท่านั้นชอบ ยกขึ้นซึ่งพญานะทั้งหลายผิด ดังนี้ พวกเธอทั้งหลายไม่พึงยินดี ไม่พึงคัดค้านต่อสพรหมจารีนั้น สพรหมจารีนั้นอันพวกเธอพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส พญานะเหล่านี้หรือว่าพญานะเหล่านั้นของอรรถนี้ เหล่าไหนจะสมควรกว่ากัน หากว่าสพรหมจารีนั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า พญานะเหล่านี้และ ของอรรถนี้แล สมควรกว่า สพรหมจารีนั้นอันพวกเธอไม่พึงยกย่อง ไม่พึงรุกราน ครั้นแล้วสพรหมจารีนั้นและ อันพวกเธอพึงให้รู้ด้วยดี เพื่อไตร่ตรองพญานะเหล่านั้นนั้นเพียง ๆ

ดูกรจุนทะ ถ้าสพรหมจารีสงฆ์แม่อื่นอีก พึงกล่าวธรรม หากว่าในภษิตของสพรหมจารีนั้น คำอย่างนี้พึงมีแก่เธอทั้งหลายว่า ท่านผู้มีอายุนี้แลถือเอาอรรถนั้นและชอบ ยกขึ้นซึ่งพญานะทั้งหลายก็ชอบ ดังนี้ เธอทั้งหลายพึงชื่นชม พึงอนุโมทนาภษิตของสพรหมจารีนั้นว่า ดีแล้ว สพรหมจารีนั้นอันพวกเธอพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส เป็นลาภของเราทั้งหลาย อาวุโส พวกเราได้ดีแล้วที่จักระลึกถึงท่านผู้มีอายุ ผู้เป็นสพรหมจารีเช่นท่าน ผู้เข้าถึงอรรถ ผู้เข้าถึงพญานะอย่างนี้ ดังนี้ ๆ³⁶

ข้อความดังกล่าวแสดงว่า ความสำคัญของการศึกษาตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ความถูกต้องของตัวอักษรหรือถ้อยคำ (พญานะ) ในตัวบทเท่านั้น กล่าวคือเพียงการอ้างหรือยึดถือข้อความจากตัวบทนั้นยังไม่เพียงพอ (ซึ่งตรงกับการปฏิเสธการอ้างตำราใน

³⁶ พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อที่ 109-112.

กาลามสูตร) แต่จะต้องคำนึงถึงความหมาย (อรรถ) ของตัวบทที่ศึกษาด้วย อาจารย์สุชีพ อธิบายข้อความดังกล่าวในปาสาทิกสูตรว่าเป็นคำแนะนำของพระพุทธเจ้าสำหรับลักษณะของการศึกษาและสอบสวนพระธรรม ดังนี้

- 1) ถ้ารู้สึกว่ ถือเอา อรรถผิด ยกพยัญชนะผิด ก็ไม่พึงเห็นด้วย (อภิหนัก) หรือคัดค้าน พึ่งกล่าวว่า พยัญชนะนี้กับพยัญชนะอีกอันหนึ่งของอรรถนี้ และ อรรถนี้กับอรรถอีกอันหนึ่งของพยัญชนะนี้ อย่างไหนจะชอบด้วยอุบายกว่ากัน ถ้าผู้กล่าวธรรมกล่าวว่า พยัญชนะนี้ อรรถนี้ ชอบด้วยอุบายกว่า ก็ไม่พึงยกย่องหรือคัดค้าน พึ่งกำหนดหมายให้ตี เพื่อพิจารณาอรรถและพยัญชนะนั้นๆ
- 2) ถ้ารู้สึกว่ ถือเอาอรรถผิด ยกพยัญชนะถูก ก็พึงสอบถาม อรรถของพยัญชนะสองฝ่ายว่าอันไหนจะชอบด้วยอุบายกว่ากัน แล้วพิจารณา (เหมือนข้อ 1)
- 3) ถ้ารู้สึกว่ ถือเอาอรรถถูก ยกพยัญชนะผิด ก็พึงสอบถาม พยัญชนะสองฝ่ายของอรรถนี้ว่าอันไหนชอบด้วยอุบายกว่ากัน แล้วพิจารณา (เหมือนข้อ 1)
- 4) ถ้ารู้สึกว่ ถือเอาอรรถถูก ยกพยัญชนะถูก ก็พึงอนุโมทนา³⁷

จะเห็นว่า พุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าทั้งพยัญชนะและอรรถต่างมีความสำคัญ ซึ่งจะต้องตรวจสอบ พิจารณาและเข้าใจให้ถูกต้องด้วยกันทั้งคู่ นอกจากนี้ ข้อความจากพระสูตรข้างต้นยังแสดงถึงความเป็นไปได้ที่คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทจะเห็นว่า

- 1) แม้ว่พยัญชนะจะถูก (เช่น มีการอ้างจากคัมภีร์ถูกต้อง เป็นต้น) แต่อรรถก็อาจจะผิดได้ กล่าวคืออาจจะเข้าใจความหมายของคำสอนผิดได้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาอรรถให้ถูกต้องด้วย อันแสดงถึงความสำคัญของการอธิบายตัวบทหรือการตีความตัวบทเพื่อเข้าใจความหมาย
- 2) อาจจะมีการยกพยัญชนะผิดได้ แต่เนื่องจากคัมภีร์ในพุทธศาสนาเถรวาทเป็นผลของการยกคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อสืบทอดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ความผิดพลาดในการยกพยัญชนะเพื่อสืบทอดคำสอนดังกล่าวก็อาจจะมีข้อผิดพลาดได้ และเมื่อมีการยกพยัญชนะเหล่านั้นจารึกเป็นคัมภีร์ ข้อความในคัมภีร์ก็อาจจะผิดได้ด้วยเช่นกัน แนวคิดดังกล่าวแสดงว่าในพุทธศาสนาเถรวาทเองย่อมเห็นความเป็นไปได้ที่คัมภีร์จะมีข้อความที่ไม่ถูกต้อง³⁸ (จะเห็นว่า แนวคิดนี้สนับสนุนและสอดคล้องกับการ

³⁷ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 359.

³⁸ ประเด็นนี้กล่าวถึงมากในสังคมไทยหลังจากการแสดงความเห็นของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านเห็นว่าข้อความในพระไตรปิฎกมีบางส่วนเป็นคำสอนที่ผิดไปจากความหมายของพุทธศาสนา กล่าวคือ ข้อความ

ปฏิเสธการอ้างตำราในกาลามสูตรข้างต้น) ดังนั้นจึงต้องพิจารณาพยัญชนะดังกล่าว ให้ถูกต้องตรงกันกับอรรถที่ถูกต้องหรือตรงกับความหมายที่เข้าใจถูกต้อง ประเด็นเรื่องความเป็นไปได้ที่คัมภีร์จะมีข้อความที่ไม่ถูกต้องดังกล่าวจะยังไม่พิจารณาที่นี่ แต่จะกล่าวถึงเมื่อพิจารณาเรื่องการประเมินความหมายที่ได้การตีความตัวบทข้างหน้า

จากที่พิจารณาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาตัวบทโดยการอ้างตัวบทเพียงอย่างเดียวนั้น ไม่เพียงพอ แต่จะต้องเข้าใจความหมายของตัวบทนั้นด้วย ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงปัญหาของการเล่าเรียนธรรมเพียงอย่างเดียวแต่ไม่ได้ทำการไตร่ตรองเข้าใจธรรมที่ตนศึกษาว่าจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์และไม่ทรงสนับสนุน ดังความในอิลค์ทูปมสูตร ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุรุษเปล่าบางพวกในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรมคือ สุตตะ เคยยะ เวชยาภระณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทัลละ บุรุษเปล่า เหล่านั้น เล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไม่ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา ธรรมเหล่านั้น ย่อมไม่ควรซึ่งการเพ่งแก่บุรุษเปล่าเหล่านั้น ผู้ไม่ไตร่ตรองเนื้อความด้วยปัญญา บุรุษเปล่าเหล่านั้นเป็นผู้มีความขมผู้อื่นเป็นอานิสงส์ และมีการเปลื้องเสียซึ่งความ นิทานเป็นอานิสงส์ ย่อมเล่าเรียนธรรม ก็กุลบุตรทั้งหลาย ย่อมเล่าเรียนธรรมเพื่อประโยชน์ อันใด บุรุษเปล่าเหล่านั้น ย่อมไม่ได้เสวยประโยชน์นั้นแห่งธรรมนั้น ธรรมเหล่านั้น อันบุรุษเปล่าเหล่านั้นเรียนไม่ดีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน ข้อ นั้นเป็นเพราะอะไร เพราะธรรมทั้งหลายอันตนเรียนไม่ดีแล้ว...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางพวกในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ ... อัมภุตธรรม เวทัลละ กุลบุตรเหล่านั้น เล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไม่ไตร่ตรองเนื้อ ความแห่งธรรมเหล่านั้น ด้วยปัญญา ธรรมเหล่านั้น ย่อมไม่ควรซึ่งการเพ่งแก่กุลบุตรเหล่านั้น ผู้ ไตร่ตรองซึ่งเนื้อความด้วยปัญญา กุลบุตรเหล่านั้น ไม่เป็นผู้มีการขมผู้อื่นเป็นอานิสงส์ และ ไม่มีการเปลื้องเสียซึ่งความนิทานเป็นอานิสงส์ ย่อมเล่าเรียนธรรม และกุลบุตรเหล่านั้นย่อม เล่าเรียนธรรมเพื่อประโยชน์ใด ย่อมได้เสวยประโยชน์นั้นแห่งธรรมนั้น ธรรมเหล่านั้นอัน กุลบุตรเหล่านั้นเรียนดีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน ข้อนี้เป็น เพราะเหตุอะไร เพราะธรรมทั้งหลายอันตนเรียนดีแล้ว”³⁹

ศาสตราจารย์ลามอตต์อธิบายข้อความข้างต้นว่า กล่าวถึงการถือว่าพระสงฆ์ที่จำกัดตนเองอยู่แต่การท่องจำตัวบทโดยไม่พยายามเข้าใจความหมายของตัวบทนั้นเป็นพระสงฆ์ผู้บกพร่อง

บางอย่างที่กล่าวไว้ในลักษณะเป็นสัตสสททิกฐิ เป็นตัวเป็นตน เป็นคนคนเดียวเวียนว่ายตายเกิด อันเป็นลักษณะของทิวฐินอกพุทธศาสนา โปรดดู พุทธศาสนิกฯ, เพชรในพระไตรปิฎก, หน้า 24-25.

³⁹ พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก เล่มที่ 12 ข้อที่ 278-279.

ต่อหน้าที่⁴⁰ ดังนั้นเมื่อพิจารณาข้อความจากสองพระสูตรข้างต้นจะเห็นว่า การเข้าใจตัวบทจึงมีความสำคัญและเป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการศึกษารวมในพุทธศาสนาเถรวาท การตีความเพื่อหาความหมาย (อรรถ) ของตัวบท (พยัญชนะ) จึงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาต่อไป

2.5 แนวคิดเรื่องการตีความของพระธรรมปิฎก

ก่อนกล่าวถึงการตีความตัวบทที่จะเสนอต่อไปข้างหน้า จะเสนอและพิจารณาแนวคิดของปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทก่อน โดยแนวคิดที่พิจารณาในที่นี้คือ แนวคิดของพระธรรมปิฎกเกี่ยวกับกรณีการตีความตัวบทในสังคัมพุทธศาสนาเถรวาทไทย ทั้งนี้ เพื่อเป็นต้นแบบสำหรับการพิจารณาปัญหาเบื้องต้นของการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

พระธรรมปิฎกกล่าวถึงการตีความพระธรรมวินัยไว้ในบทความเกี่ยวกับปัญหาสันตติโคก (โพธิรักษ์) ดังนี้

“การตีความพระธรรมวินัย

บางครั้งการตีความของโพธิรักษ์อาจเป็นปัญหาขึ้นมาบ้าง ในเมื่อเป็นการกระทำที่เลขาขอบเขตของการตีความอย่างอิสระ ซึ่งมีข้อพิจารณาดังนี้

แม้พระพุทธศาสนา จะให้อิสระภาพในการตีความมาก ก็ต้องเข้าใจว่า การตีความอย่างอิสระนั้น ไม่ใช่เป็นการตีความตามใจชอบ การตีความแม้ที่เป็นอิสระก็มีหลัก คืออยู่ในขอบเขตของหลักสำคัญ 2 ประการ

1) ผู้ตีความเข้าใจถ้อยคำถูกต้อง รู้ว่าตนกำลังพูดถึงคำพูดคำไหน พูดถึงเรื่องอะไร ตรงกับความหมายของถ้อยคำที่ผู้พูดเดิมกล่าวไว้ คนตีความต่างกัน 2 คนขึ้นไปมีความเข้าใจในความหมายเบื้องต้นของถ้อยคำนั้นตรงกันก่อน หรือรู้ว่ากำลังพูดกันถึงคำพูดคำไหน ...

ตัวอย่างที่ได้ยกมาให้ดูในกรณีท่านโพธิรักษ์ เช่น ที่ท่านอธิบาย พหุสัจจะ (ที่จริงคือ พหุสัจจะ) โดยเข้าใจว่าเป็น พหุ+สัจจะ แล้วแปลว่า รู้ในสัจจะมาก ดังนี้ เป็นต้น เป็นเรื่องของการเข้าใจผิดในความหมายของถ้อยคำ ไม่ใช่เป็นเรื่องของการตีความ เพราะในขั้นนี้

⁴⁰ Etienne Lamotte, “Assessment of textual interpretation in Buddhism,” in *Buddhist Hermeneutics*. p.14.

แนวคิดที่จะกล่าวถึงในที่นี้เกิดจากปัญหาเรื่องการตีความคัมภีร์ของสำนักสันตติโคก ซึ่งเป็นข้อพิพาทในเรื่องความเข้าใจคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทครั้งสำคัญในสังคัมไทย.

ปัญหายังติดอยู่แค่ว่าเป็นคำไหน คำอะไร ยังไม่สามารถก้าวไปถึงว่าจะตีความว่าอย่างไร ดังนี้ ถ้าเป็นปัญหาเกี่ยวกับรูปศัพท์ และความหมายของศัพท์ ก็ต้องสืบค้นหลักฐานทางภาษา อย่างนั้นไม่เรียกว่าเป็นปัญหาในการตีความ แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับหลักภาษาและที่มาของคำเป็นต้น เป็นคนละเรื่องกัน

2) การตีความจะต้องไม่ขัดกับหลักการพื้นฐานของพระธรรมวินัย เช่น ถ้าตีความหลักปัจจุสมุปบาทจนกลายเป็นว่า พระเจ้าตั้งกฎปัจจุสมุปบาทขึ้นมา แล้วมอบหมายให้พระพุทธานุญาต (อย่างที่เคยมักสอนศาสนาบางกลุ่มทำมาแล้ว) หรือว่า พระเจ้าส่งพระพุทธานุญาตมาสอนคำสอนเบื้องต้น เป็นการกรุยทางไว้รอพระบุตรของพระเจ้านำมาสอนคำสอนที่แท้ อย่างนี้เป็นการตีความที่นอกหลักการของพระพุทธศาสนา ขัดกับหลักธรรมวินัย เป็นการเกินขอบเขตนี้แล้ว คือออกไปนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งแท้ที่จริงแล้วไม่ใช่เป็นการตีความเลย แต่เป็นการใช้คำว่าตีความมาบังหน้าแล้วบัญญัติคำสอนอย่างอื่นแทนเข้ามา หรือเป็นการดัดแปลงธรรมวินัยนั่นเอง ในกรณีเช่นนี้ ผู้ที่ความปฏิบัติตรงไปตรงมา โดยชื่อตรงที่จะไม่ใช้รูปแบบของพระพุทธศาสนา หรือใช้สิทธิเสรีภาพให้ถูกต้องโดยออกไปสอนคำสอนของตนข้างนอก หรือแม้แต่จะประกาศไม่เห็นด้วยกับพุทธศาสนาก็ได้ เป็นสิทธิของเขา แต่ต้องตรงไปตรงมา⁴²

แนวคิดเรื่องการตีความตัวบทของพระธรรมปิฎกข้างต้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

1) การตีความคือการเข้าใจความหมายของถ้อยคำหรือภาษาที่ผู้พูดหรือผู้เขียนใช้และเข้าใจ ซึ่งประกอบด้วย

1.1) การเข้าใจศัพท์และไวยากรณ์ของภาษาที่ใช้เป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการตีความตัวบท

1.2) ความหมายที่ได้จากการตีความจะต้องตรงกับความหมายของผู้พูดหรือผู้เขียน

2) การตีความจะต้องไม่ขัดกับหลักการพื้นฐานของพระธรรมวินัย ซึ่งพิจารณาได้ว่า การตีความจะต้องสอดคล้องกับหลักธรรมพื้นฐานซึ่งปรากฏส่วนใหญ่ในพระไตรปิฎก

ข้อเสนอเรื่องการตีความของพระธรรมปิฎกดังกล่าวจะนำมาใช้เป็นหลักสำหรับพิจารณาปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

2.6 ปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

⁴² พระธรรมปิฎก, เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์ (รวมทั้งบทความพิเศษและบทพิสูจน์) (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2533), หน้า 48-51.

จากการพิจารณาปัญหาในพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับตัวบทในหัวข้อ 2.4 และแนวคิดเรื่องการตีความของพระธรรมปิฎกในหัวข้อ 2.5 สามารถสรุปประเด็นเบื้องต้นของปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาได้ ดังนี้

2.6.1 ปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

- 1) เนื่องจากภาษาที่ใช้ในพุทธศาสนาเถรวาทคือภาษาบาลี (ภาษามคธ) การเข้าใจภาษาบาลีจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นของการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทไปด้วยหรือไม่ และภาษาที่มีความสำคัญต่อการตีความตัวบทอย่างไร
- 2) หากยกตัวอย่างในกรณีของการตีความพระไตรปิฎก แนวคิดนี้ย่อมหมายความว่า
 - ก) การตีความพระไตรปิฎกจะต้องเข้าใจความหมายของผู้เขียนพระไตรปิฎก ซึ่งถ้าไม่ถือตามธรรมเนียมของพุทธศาสนาเถรวาท ก็สามารถมีข้อถกเถียงได้อีกว่าใครเป็นผู้เขียนพระไตรปิฎก หรือ
 - ข) แม้จะถือว่าพระไตรปิฎกคือการจารึกพุทธวจนะของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องแท้จริง ก็จะหมายความว่า การตีความพุทธวจนะในพระไตรปิฎกจะต้องเข้าใจความหมายที่พระพุทธเจ้าตรัส
 แต่เนื่องจากไม่มีผู้เขียนพระไตรปิฎกให้สอบถามความหมายที่ผู้เขียนเข้าใจแล้ว (ทำนองเดียวกันในกรณีของพระพุทธเจ้า) การตีความพระไตรปิฎกหรือแม้แต่ตัวบทอื่นๆ ในพุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นไปได้ได้อย่างไร
- 3) เนื่องจากมีความเป็นไปได้ที่ข้อความในตัวบทของพุทธศาสนาเถรวาทเองอาจจะขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา การตีความตัวบทที่มีข้อความประเภทดังกล่าวจะ

ข้อความในตัวบทของพุทธศาสนาเถรวาทที่อาจจะขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา สามารถจำแนกได้อย่างน้อยเป็นสองประเภท ได้แก่ 1) ข้อความซึ่งดูเหมือนว่าจะขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา แต่ก็ยังเป็นข้อความซึ่งเป็นที่ยอมรับเพราะสามารถเข้าใจให้สอดคล้องกับคำสอนของพุทธศาสนาได้ ตัวอย่างเช่นข้อความ "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" ซึ่งอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นการยืนยันการมีอยู่ของอัตตา อันขัดกับคำสอนเรื่องอนัตตาในพุทธศาสนา แต่ข้อความนี้เป็นที่ยอมรับได้โดยการเข้าใจว่าหมายถึงการสอนให้แต่ละบุคคลพึ่งพาตนเองในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน ข้อความประเภทนี้ดูเหมือนว่าจำเป็นต้องมีเงื่อนไขหรือวิธีการตีความเพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นข้อความซึ่งไม่ขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา และ 2) ข้อความที่ขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา (ตัวอย่างเช่น ข้อความบางอย่างที่กล่าวไว้ในลักษณะเป็นสัตสสตทิกฎ เป็นตัวเป็นตน เป็นต้น) หรือข้อความที่ไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับคำสอนหลักในพุทธศาสนา (ตัวอย่างเช่น เรื่องราวเกี่ยวกับราหูจับอาทิตย์ ราหูจับจันทร์ และเรื่องเมืองยักษ์) ซึ่งตัวอย่างเหล่านี้ทั้งหมดเป็นตัวอย่างที่ท่านพุทธทาสภิกขุยกขึ้นมาในการ

ต้องพิจารณาโดยมีเงื่อนไขหรือเกณฑ์ประการใดบ้าง เพื่อประเมินหรือแสดงให้เห็นว่า ข้อความนั้นขัดหรือไม่ขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา

นอกจากนี้ เนื่องจากพุทธศาสนาเถรวาทมีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องภาษาและการใช้ภาษา (เช่น แนวคิดเรื่องวจีกรรม แนวคิดเรื่องบัญญัติ เป็นต้น) ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพิจารณาแนวคิดเรื่องการตีความตัวบท ดังนั้น การพิจารณาแนวคิดเรื่องการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท จึงควรจะต้องพิจารณาเพิ่มเติมอีกด้วยว่า

- 4) คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษาและการใช้ภาษา จะเป็นพื้นฐานหรือมีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องตัวบทและวิธีการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทอย่างไร

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอเรื่องการตีความคำสอนทางศาสนาซึ่งเสนอว่า การตีความคำสอนทางศาสนา (รวมถึงการตีความตัวบท) จะต้องสามารถทั้ง 1) อธิบายคำสอนทั้งหมดในตัวบทได้อย่างสมเหตุสมผลและสอดคล้องกันโดยไม่มีความขัดแย้งทางตรรก (coherence) และ 2) สอดคล้องตรงกับประสบการณ์ในเชิงประจักษ์ โดยใช้เกณฑ์พิจารณาว่า ความหมายที่ได้จากการตีความจะต้องปฏิบัติให้ได้ผลตรงตามที่คาดหมายไว้ (correspondence)⁴³ แนวคิดทำนองนี้ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการตีความตัวบทเพิ่มเติมอีก กล่าวคือ

- 5) เนื่องจากยังมีความเป็นไปได้ที่จะมีข้อความในตัวบทซึ่งอาจจะขัดแย้งกันกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา คำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทจะถูกตีความหรืออธิบายอย่างสมเหตุสมผลและสอดคล้องกันโดยไม่มีความขัดแย้งทางตรรกภายในตัวบททั้งหมดได้อย่างไร

บรรยายธรรมเรื่องเพชรในพระไตรปิฎก เป็นต้น) ข้อความประเภทนี้จะมีเงื่อนไขหรือวิธีการประเมินว่าขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาได้อย่างไร

ข้อความทั้งสองประเภทนี้จะส่งผลต่อประเด็นปัญหาที่ว่า การตีความตัวบทจำเป็นต้องอธิบายคำสอนทั้งหมดในตัวบทได้อย่างสมเหตุสมผลและสอดคล้องกันโดยไม่มีความขัดแย้งทางตรรก ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้าอีกด้วย.

⁴³ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, “การประยุกต์แนวความคิดเรื่องเกมภาษาของวิตเคนสไตน์ในการอธิบายเรื่องของความหมายในภาษาศาสตร์ : ศึกษาเฉพาะกรณีภาษาของสำนักสันตโตโคก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, 2529), หน้า 59-60, 65.

หากกล่าวต่อจากเรื่องข้อความในตัวบทซึ่งอาจจะขัดกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาที่ได้อภิปรายไปข้างต้นแล้ว ประเด็นนี้จะได้แก่ 1) ข้อความซึ่งดูเหมือนว่าจะขัดกับหลักการพื้นฐานในพุทธศาสนา แต่

- 6) การประเมินความหมายที่ได้จากการตีความ ด้วยผลของการปฏิบัติว่าตรงตามผลที่คาดหมายไว้จากการตีความ จะเป็นวิธีการประเมินที่พุทธศาสนาเถรวาทยอมรับหรือไม่ อย่างไร

2.6.2 ประเด็นเบื้องต้นของปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาทข้างต้นสามารถนำมาประมวลเป็นประเด็นปัญหาหลักเบื้องต้น เพื่อให้เหมาะสมสำหรับการพิจารณาต่อไป ดังนี้

- 1) ปัญหาเรื่องวิธีการตีความตัวบทตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า ปัญหาการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท อันเป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการตีความตัวบท ได้แก่

1.1) แนวคิดเกี่ยวกับตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งประกอบด้วย เรื่องภาษาและการใช้ภาษาที่ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะพิจารณาว่าพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับตัวบทอย่างไรบ้าง เพื่อจะนำแนวคิดที่ได้ไปใช้พิจารณาปัญหาถัดๆ ไป

1.2) แนวคิดเกี่ยวกับการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งจะพิจารณาวิธีการตีความตัวบท อันรวมถึงปัญหาทางญาณวิทยาเกี่ยวกับการรับรู้และเข้าใจความหมายด้วย

- 2) ปัญหาเรื่องการประเมินความหมายที่ได้จากการตีความตัวบทตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า ปัญหาการประเมินการตีความตัวบทในพุทธศาสนาเถรวาท อันเป็นปัญหาที่จะพิจารณาในลำดับสุดท้าย เพราะจะต้องพิจารณาเงื่อนไขที่ได้จากการพิจารณาปัญหาตัวบทและการตีความตัวบทในพุทธศาสนาข้างต้นประกอบ

ปัญหาเหล่านี้ข้างต้นจะพิจารณาเป็นลำดับต่อจากนี้ในบทถัดๆ ไป.

สามารถเข้าใจให้สอดคล้องกับคำสอนของพุทธศาสนาได้ (เช่น ข้อความ "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" เป็นต้น) จะถูกตีความอย่างไร ให้เข้ากันได้กับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาหรือคำสอนเรื่องอื่นๆ ในตัวบทอย่างสมเหตุสมผล และสอดคล้องกันโดยไม่มีความขัดแย้งทางตรรก และ 2) ข้อความที่ขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา (เช่น ข้อความที่กล่าวในลักษณะสัสสตทิฏฐิ เป็นต้น) หรือไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับคำสอนหลักในพุทธศาสนา (เช่น เรื่องราหูจับอาทิตย์ เรื่องเมืองยักษ์ เป็นต้น) จำเป็นต้องนำมาพิจารณาในการอธิบายคำสอนในตัวบททั้งหมดได้อย่างสมเหตุสมผลและสอดคล้องกันโดยไม่มีความขัดแย้งทางตรรกหรือไม่.